

СОМАТИЧНА ЛЕКСИКА ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В ІНШОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ

Наталія Яніцька

Львівський національний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено аналізу одної з найдавніших універсальних груп лексики. Звернено увагу на вивчення соматичної лексики в лінгводидактичному аспекті.

Ключові слова: соматизм, соматичний код культури, первинні номінації.

Останнім часом зростає увага до теми людського чинника в мові, відбувається перехід від лінгвістики іманентної, об'єктом вивчення якої є мова сама в собі і для себе [5: 29], до лінгвістики антропологічної, що пропонує вивчати мову в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю.

Як зазначає Ю. Караулов, „не можна пізнати саму по собі мову, не виходячи за її межі, не звертаючись до її творця, носія, користувача – до людини, до конкретної мовної особистості” [3: 78]. Однак звернення до творця мови, тобто до людини, не може бути повним, цілісним без аналізу і розуміння тієї лексики, яка породжена пізнанням її самої, передусім без аналізу соматичної лексики, яка іменує й відображає елементи будови людини, тобто без групи назв частин її тіла, яка є, без сумніву, одним із способів презентації соматичного коду культури в мовній картині світу і мовним експонентом культурних знаків.

Соматична лексика – одна з найдавніших універсальних груп слів у всіх мовах світу. Адже процес усвідомлення себе серед навколишньої дійсності і виокремлення себе як особистості людина почала з відчуттів, які виникають безпосередньо через органи і частини тіла. „Людське тіло виявилось одним із найбільш доступних для спостереження й вивчення, і слова, що номінують частини тіла людини, – такі ж давні, як і сама людська свідомість” [1: 9]. Ю. Степанов про такі первинні номінації у мові пише: „Деяко загадковим фактом природних мов є те, що первинні імена, навіть коли вони називають об'єкти з чітко вираженою в реальному світі функцією дії, ознаки чи стану, в мові ніколи не є похідними ні від дієслова, ні від предиката, ні від „імені ознаки” – вони справді первинні. Ім'я руки не буває похідним від назви дії „брати” чи „підбирати”, ім'я ока не буває похідним від дієслів „бачити” чи „дивитися”, ім'я носа – від дієслова „нюхати”, ім'я вуха – від дієслів „слухати” чи „чути” і т.д.” [6: 19]. Окремі мовознавці вважають, що від іменників-назв частин тіла походять прийменники сучасних мов. На підтвердження наявності процесу граматикизації соматичних лексем у діахронії мови натрапляємо у праці В.фон Гумбольдта: „...в мовах можуть існувати і дійсно існують такі прийменники, які походять від цілком конкретних слів...; так, прийменник „за” ймовірно утворено від лексеми „спина”, „перед” – від „груди” і так далі. Слова, які виникли таким чином, настільки змінилися з часом, що стає важко вирішити, похідні вони чи первинні. Але навіть якщо деякі випадки є дискусійними,

все ж не можна заперечувати, що кожна мова спочатку володіла такими словами, які відображали безпосереднє відчуття особистості” [2: 114].

У цьому сенсі соматична лексика посідає особливе місце як об’єкт вивчення в іншомовній аудиторії. Будучи дуже давньою, вона відображає ті зміни, які відбувалися у фонетичній, фонологічній, морфологічній, синтаксичній будовах мови на різних етапах її розвитку. Так, відмінкова парадигма найменувань частин тіла людини ілюструє наслідки історичних змін, які відбувалися у морфологічній будові у взаємозв’язку зі змінами інших структурних елементів мови. Аналіз лексичного наповнення багатьох підручників і посібників з української мови як іноземної засвідчив, що саме соматична лексика є необхідним ілюстративним матеріалом для вивчення фонетики мови, а саме систем вокалізму та консонантизму. Так, лексеми *око*, *рот*, *чоло* традиційно ілюструють функціонування звука [o], *вуса*, *зуба*, *зуб* – звука [y], *голова*, *нігті* – [г]. Явище подвоєння можна вивчати на прикладі соматизмів *волосся*, *обличчя*, *перенісся*. Для ілюстрації звукових змін у мовленнєвому потоці, а саме чергування голосних та приголосних фонем, які називають морфонологічними змінами, використовують словоформи відмінкової парадигми соматичної лексики. Наприклад, *борода* – *борід*, *голова* – *голів*, *нога* – *ніг* та *око* – *очі* – *в оці*. Варто пам’ятати, що історичні зміни, які відбувалися у праслов’янській мові, дали різні рефлексивні у східнослов’янських, західнослов’янських та південнослов’янських мовах чи навіть усередині кожної з названих груп. Тому цікавим з цього погляду є контрастивний аналіз соматичної лексики на матеріалі інших слов’янських мов. Труднощі у вивченні соматичної лексики зумовлені також надлишковістю її морфологічної парадигми (те саме граматичне значення виражається різними (синонімічними) граматичними формами), напр.: *зуб* – *зубів* (Р. в. мн.), *лежень* – *леженів* (Р. в. мн.), *очами* – *очима* (О. в. мн.), *плечами* – *плечима* (О. в. мн.). Подвійні форми у Р. в. є наслідком впливу іменників II відміни, а закінчення *-има* в О. в. є залишком двоїни.

Зауважимо, що соматична лексика входить у різні ситуативні групи. Так, у підручниках та посібниках з української мови як іноземної, тематичних словниках, розмовниках соматизми засвідчено в таких лексичних темах: „Людина”, „Будова тіла”, „Зовнішність людини”, „Портрет”, „У перукарні”, „Здоров’я”, „Медицина допомога”, „У лікаря”, „Як ви себе почуваєте?”, „Про хвороби”, „Вранці після сну”, „Будні”.

Отже, соматизми є яскравим свідченням тісного взаємозв’язку у функціонуванні елементів різних рівнів мови. Особливо тісним і безпосереднім є цей зв’язок між лексикою та граматиною. „Тому при розгляді мови у комунікативному аспекті акцентувати треба не на розмежуванні рівнів мови, а на їхній взаємодії...” [4: 78]. Виділення лексики як особливого аспекту навчання є досить умовним: навчаючи лексики, ми навчаємо мовлення, мовленнєвої діяльності, в якій взаємодіють вимова, лексичний та граматичний бік мови.

-
1. Богус З.А. Соматизмы в разносистемных языках: семантико-словообразовательный и лингвокультурологический аспекты: Автореф. ... дис. канд. филол. наук. – Майкоп, 2006.
 2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. – М., 1984.
 3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М., 1987.

4. *Слесарева И.П.* Проблемы описания и преподавания русской лексики. – М., 1990.
5. *Сосюр Ф. де.* Курс загальної лінгвістики. – К., 1998.
6. *Степанов Ю.С.* В трехмерном пространстве языка. – М., 1985.

STUDYING THE SOMATIC VOCABULARY WITH A FOREIGN AUDIENCE

Natalya Yanitska

Ivan Franko National University of L'viv

The article deals with the analysis of the somatic vocabulary from a linguistic didactic aspect.
Key words: somatism, the somatic code of the culture, the original nominations.